

МОНІТОРИНГ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ УСВІДОМЛЕННЯ НИМИ АКСІОЛОГІЧНИХ ДОМІНАНТ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто моніторинг як систему діагностувальних процедур, обумовлених цілепокладанням процесу фахової підготовки педагогів. Представлені результати моніторингу особливостей художньо-творчого осмислення майбутніми вчителями початкових класів ціннісних координат виховної діяльності. Обґрунтована роль художньо-творчої діяльності студентів у побудові виховних стратегій на основі провідних аксіологічних домінант. Художньо-творча діяльність має величезний розвивальний потенціал і є, по суті, педагогічним феноменом, який моделює ставлення вчителя до учнів і обумовлює специфічне прогнозування власної поведінки у тих чи інших педагогічних ситуаціях. Різноманітна художньо-творча діяльність (словесна, графічна, пластична, драматична та ін.) формує у студентів здатність до педагогічної інтерпретації необхідних умов для забезпечення екології дитинства. Обґрунтовується важливість створення педагогічної метафори на основі найвищих духовних цінностей. Творче «відчуття професії», заздалегідь складене уявлення про цілі і засоби педагогічної праці, своєрідні передбачення, здогад, прогноз виховної діяльності якнайкраще можуть бути закарбовані у продуктах художньо-творчої діяльності студентів. Здійснений моніторинг обумовив моделювання шляхів формування рефлексивно-творчої активності особистості майбутнього педагога у процесі фахової освіти. Презентація системи художньо-творчих завдань передбачає висвітлення вірогідних шляхів підготовки студентів до усвідомлення аксіологічних основ педагогічної діяльності.

Ключові слова: моніторинг, учитель початкових класів, художньо-творчий потенціал педагога, аксіологічні домінанти виховної діяльності.

Annotation. The article deals with a monitoring as a system of diagnostic procedures provided with a goal-setting process of professional training of teachers. The article denotes the results of monitoring of features of artistic and creative consideration of valuable coordinates of educational activities by upcoming primary school teachers. The role of artistic and creative activity of students in the construction of educational strategies on the basis of leading axiological dominants is justified. Artistic and creative activity has a huge developmental potential and is, essentially, an educational phenomenon that represents the teacher's attitude to pupil and causes a specific prediction of his own behavior in different educational situations. Diversity of artistic and creative activity (verbal, graphic, plastic, dramatic, and others.) forms the students' capacity for educational interpretation of the necessary conditions for ensuring the ecology of childhood.

The importance of creating of the educational metaphor based on the highest spiritual values is substantiated in the article as well. Creative «feeling of profession», prearranged understanding of the aims and means of pedagogical work, original prediction, conjecture, prediction of educational activities can be engraved in the products of artistic and creative activity of students in the best way. Having been conducted, this monitoring led to modeling of ways of forming reflexive and creative activity of the future teacher in the special education. Presentation of artistic and creative tasks provides coverage of possible ways to prepare students to realize axiological foundations of educational activities.

Key words: monitoring, primary school teacher, artistic and creative potential of a teacher, axiological dominants of educational activities.

Проблема підвищення якості педагогічної освіти набуває особливої актуальності у часи переходу на нові стандарти професійної підготовки фахівців для загальноосвітньої школи. Одним з надійних методів діагностики якості освіти є педагогічний моніторинг як тривале спостереження за конкретними об'єктами, процесами, явищами педагогічної реальності. Педагогічний моніторинг забезпечує учасників освітнього процесу своєчасною інформацією, яка є абсолютно необхідною для внесення корективів у цільові, нормативні, організаційні, інформаційні, технологічні, параметри педагогічної діяльності, що врешті уможлиблює реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до її суб'єктів.

Моніторинг педагогічної діяльності як педагогічна проблема активно вивчається вітчизняними дослідниками (Н. Байдацька, Л. Волошко, Н. Ларіна, Н. Гончарова, Е. Зеєр, В. Кальней, О. Локшина, О. Островерх, В. Полонський, С. Шишов та ін.). Цим питанням приділена належна увага в зарубіжних дослідженнях (К. Інгенкамп, Г. К'юдер, К. Пірсон, П. Рюлон, М. Річардсон та ін.). Утім загальні аспекти підготовки вчителя до моніторингу навчальних досягнень учнів досліджені менш детально (І. Підласий, Н. Шакур). Питання моніторингу якості фахової підготовки вчителя початкових класів розв'язувались у дослідженнях Н. Бібік, О. Біди, О. Савченко, Н. Кічук, С. Литвиненко, С. Мартиненко, Л. Хомич та ін.).

Знаменно, що сучасні дослідження (І. Бех, В. Загв'язинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, В. Моляко, В. Петровський, В. Рибалка, В. Роменець, С. Сисоєва та ін.) аргументовано доводять незамінну роль творчого розвитку майбутнього педагога у процесі фахової підготовки. Утім проблема активізації рефлексивних механізмів художньо-творчого осмислення майбутніми педагогами власних педагогічних позицій досліджена вельми епізодично (Н. Голота, Л. Пушкар, Р. Хмелюк та ін.), що актуалізує її подальше вивчення і створення технологій

особистісно-творчого розвитку студентів у педагогічних ВНЗ. Аспект вивчення художньо-творчого потенціалу вчителя школи першого ступеня у контексті його готовності до виховної діяльності допоки вивчений недостатньо.

Мету статті вбачаємо у вивченні особливостей художньо-творчого осмислення майбутніми вчителями початкових класів ціннісних координат виховної діяльності з метою моделювання шляхів формування рефлексивно-творчої активності особистості майбутнього педагога у процесі фахової освіти. Презентація системи художньо-творчих завдань передбачає висвітлення вірогідних шляхів підготовки студентів до усвідомлення аксіологічних основ педагогічної діяльності.

Ми виходимо з того, що моніторинг у професійній педагогіці є формою збирання, зберігання, обробки і розповсюдження інформації про діяльність педагогічної системи, що, в цілому, забезпечує безперервне стеження за її станом і прогнозування її розвитку. Моніторинг є системою контрольних і діагностувальних заходів, обумовлених цілепокладанням процесу фахової підготовки педагогів.

Очевидним є зв'язок моніторингу з цілями професійного навчання, які зазвичай фіксуються в навчальних планах і є початковою основою моніторингу. Якісною і кількісною мірою оцінки результатів є норми, еталони, які задають умови успішної навчальної роботи та її бажані результати. Норми визначаються стандартами підготовки і є обов'язковою основою будь-якого навчального плану. Порівняння реальних результатів з еталонами і нормами в освітній діяльності є лише одним окремим етапом моніторингу, який детермінує змістовну оцінку і наступну корекцію. Причём оцінка буде настільки ефективною, наскільки коректно задані стандарти і норми.

Функції педагогічної діяльності вчителя початкових класів відображають як загальне призначення вчителя, так і те особливе соціальне замовлення, яке обумовлене специфікою початкової школи і сучасними вимогами до неї. Згідно заданим стандартам, сучасний учитель початкової школи поліфонічно поєднує в собі вчителя-предметника, вихователя, організатора позакласної діяльності дітей, суб'єкта багатовекторного спілкування з учнями, їх батьками і колегами, дослідника педагогічного процесу, консультанта, просвітителя і «адвоката дитинства». Лише оптимальне поєднання цих сфер діяльності на тлі творчого підходу до їх інтегрованої реалізації забезпечує належну результативність педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

Поняття «результативність педагогічної діяльності», на думку Н. Гончарової, включає такі аспекти: організаційний (якість організації моніторингу), практичний (реальні досягнення педагогічної діяльності), позитивної динаміки (прояв спільної позитивної діяльності) [1]. Тому вивчення якості професійної підготовки вчителя до реалізації виховних функцій є складним багатовекторним процесом.

Моніторинг традиційної практики фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів засвідчує, що вона часто грішить авторитаризмом, технократизмом й вузьким прагматизмом, що обумовлює нівелювання гуманітарної і загальнокультурної доміант в освітньо-виховному процесі у ВНЗ. Використання поточних спостережень, методів опитування, аналізу продуктів навчально-професійної діяльності дозволили зробити висновок про те, що в сучасній практиці підготовки вчителів початкових класів визначилася тенденція редукції цілісної професійно-особистісної підготовки педагога до вузькопрофільного, методично заангажованого навчання з ігноруванням особистісно розвивальних завдань. Як результат формалізованої, певним чином «безликої» професійної підготовки, спостерігаємо явне гальмування у формуванні культурно-педагогічних автоматизмів фахової поведінки і спілкування майбутніх педагогів. У той же час сформувати індивідуально неповторні особливості, риси самобутності і унікальності кожного вихователя можливо лише у сфері творчості.

Творчий підхід до фахового становлення студентів педагогічних ВНЗ є абсолютно незамінним. Зокрема, вчитель початкової школи, відповідно до соціальних сподівань, повинен найперше забезпечити культуротворчий характер виховання дітей, що врешті-решт сприятиме гармонізації відносин вихованців з навколишнім світом. Проте така гармонізація можлива лише за умов культурологічної спрямованості вищої освіти. У той же час дослідники загострюють увагу на гносеологічній її спрямованості, гіперорієнтації на когнітивно-пізнавальну сферу педагогів, що стримує паритетний розподіл уваги на розвиток усіх сфер їхнього особистісного світовідношення [5]. Найбільше при цьому страждає розвиток емоційно-ціннісної сфери майбутнього вихователя. Потенціал аксіологічно та акмеологічно спрямованої діяльності, на жаль, реалізується ситуативно.

У процесі організації моніторингу ми виходили з того, що абсолютною умовою результативності фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів є якість осмислення ними аксіологічних доміант виховного процесу. Аксіологічна доміанта (*від лат. dominans – пануючий*) у педагогіці, за визначенням дослідників, це головна ідея, яка карбує основні принципи освітнього процесу, на яких необхідно будувати процес навчання і виховання молодих поколінь [6]. До таких домінуючих ідей сьогодні по праву відносять гуманізацію ціннісних відносин дитини зі світом («дитина — істина», «дитина — природа», «дитина — культура», «дитина — дорослі», «дитина — діти», «дитина — внутрішнє Я» тощо) [5]. Осмислення аксіологічних доміант виховного процесу допомагає майбутньому вчителю початкових класів прийняти необхідність розвитку умінь не прямо впливати на особистість дитини, прагнучи «підкорити» її чи «нав'язати» поведінкову програму, а системно організовувати діяльність вихованця в перетворенні своєї особистості, аби дати можливість учню знайти ціннісно значущі прояви для себе і збагатити життєвий досвід необхідним змістом.

Моніторинг існуючої практики фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи враховував той факт, що осмислення аксіологічних доміант виховного процесу якнайкраще відбувається у процесі творчості. Ми

виходили з того, що педагогічна творчість є безпосереднім виявом не лише вузькопрофесійних, але й культурно-гуманістичних орієнтацій [3], адже особистісно-опосередкована творча ідея народжується у педагога як на основі теоретичних знань, так і на основі власного емоційно-рефлексивного буття. Тому творчість, зокрема педагогічна, зумовлює екстеріоризацію цінностей, набутих студентом як в процесі загальнокультурного, так і професійного розвитку. Така творчість стає механізмом переводу особистісних смислів ставлення до світу, що увійшли у внутрішній психічний план, у конкретні зовнішні реакції. Цей механізм забезпечує творчу продуктивність рефлексивного плану особистості майбутнього педагога, адже наріжним каменем такої творчості є нерозривна єдність її етичних, естетичних і професійних основ.

Згідно з культурно-філософською концепцією, художньо-творчий потенціал особистості вихователя, утворюється внаслідок інтеграції аксіологічного, художнього і творчого потенціалів [2], могутньо забезпечує смислове розширення суб'єктивності педагога та активізує процес розвитку його професійно значущих ціннісних орієнтацій. У межах розвитку цього потенціалу відбувається не лише концептуальне осмислення власної педагогічної позиції (виховного кредо) щодо вихованців, але й здійснюється повноцінний акт самовираження такої позиції у процесі професійної самоактуалізації. Художньо-творча діяльність має величезний розвивальний потенціал і є, по суті, педагогічним феноменом — це моделювання ставлення індивіда до навколишнього, це специфічне прогнозування власної поведінки у тих чи інших ситуаціях. Якщо йдеться про професійну поведінку, продукт художньої творчості може стати її опосередкованим репрезентом на рівні антиципації. Отже, передчасне «відчуття професії», заздалегідь складене уявлення про цілі і засоби педагогічної праці, своєрідні передбачення, здогад, прогноз виховної діяльності — все це якнайкраще може карбувати продукт художньо-творчої діяльності майбутнього педагога. Розвиток художньо-творчого потенціалу поглиблює смислове досягнення педагогом екології дитинства у контексті життєтворчих процесів у Всесвіті.

Внутрішнім змістом художнього образу дитинства може стати оцінне ставлення майбутнього педагога до дитини як рівноправного учасника виховного процесу. Зміст може також відображати провідну концептуальну ідею, яка визначає педагогічне кредо майбутнього вихователя. В процесі художньо-творчої діяльності зміст втілюється у чуттєво існуючу знакову форму. Знакова ж система, в свою чергу, має безпосередній еколого-педагогічний сенс, адже є необхідним елементом розвитку гуманістичних орієнтацій педагога. Такі системи відіграють роль посередників між вихованцями і педагогічною дією по відношенню до них. Знаково-символічні структури включаються в контекст поведінки особистості (Л. Виготський), що перетворює їх на засіб усвідомлення аксіологічних підходів до професійної діяльності. Оцінне ставлення до дитини в процесі художньої творчості переходить у символ, карбує не лише існуючі критерії сприймання дитинства, але й відкриває можливі.

Відчуття символічного чи метафоричного значення об'єкту, тобто розуміння загального в конкретному психологи називають «моментом мудрості» (Р. Арнхейм). На думку психологів, образ (наприклад, метафора) значно збагачує думку (С. Рубінштейн). Утім метафора перетворилася б на нікчемну прикрасу, якби нічого не додавала до загальної думки. Весь смисл метафори — у тих виразних відтінках, які вносить метафоричний образ. Вся цінність метафори в тому, що саме вона додає до загальної думки, виражаючи її. Образний вираз передає не лише голий факт, але й ставлення до нього. Тому специфіка художньо-творчого мислення зумовлена не наочністю, а виразністю [4, с. 390-391].

Так, у різноманітній художньо-творчій діяльності (словесній, графічній, пластичній, драматичній та ін.) студенти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (напрямок підготовки «Початкова освіта») шліфують здатність до педагогічної інтерпретації необхідних умов для забезпечення екології дитинства. Еколого-педагогічною суттю такої творчості обрано дитиноцентризм як найгуманнішу ідеологію сучасного виховання. Майбутнім вихователям пропонуються різновиди творчих завдань, об'єднаних навколо єдиного педагогічно значущого концентру (наприклад, «Дитина», «Перший день учня у школі», «Молодший школяр і природа», «Дитина і мати», «Учень і мистецтво», «Молодший школяр і перший учитель» тощо).

Системно націлюємо студентів і на творчо-педагогічне опрацювання яскравих метафор, естетика яких гранично наближує до розуміння суті екології дитинства. Наприклад, метафору «дитина-сонях» студенти натхненно інтерпретували в контексті розуміння базових потреб дитини у любові і захисті. Порівнюючи дитячі серця із квіткою соняха, яка повертається завжди до теплого сонця (турботи і ласки дорослих), або ж закривається від холоду і темряви (самотності і образи), майбутні учителі створюють прозові твори (оповідання, казки, легенди), а також чотиривірші (катрени),

У словотворчій діяльності студенти швидко заглиблюються у світ шкільного дитинства — це употужнює процеси інтроспекції, емпатії, ідентифікації. Така робота підпорядкована виховному кредо майбутнього педагога і відображає ціннісні установки на взаємодію з дитиною. Аналіз вербальних проєктивних робіт засвідчив не лише зрослу вираженість емоційно-емпатійного наповнення, але й заглиблену філософічність професійних позицій. Зокрема, студенти створювали педагогічні максими як узагальнені, лаконічні й вигострені думки, що встановлюють етичний принцип ставлення учителя до світу дитинства, як-от:

- Не намагайся переробити природу Дитини — йди за нею.
- Не демонструй дітям свій розум — натомість подаруй кожній Дитині її саму.
- Не треба залякувати Дитину — навпаки, позбав її страху перед життям.

– Полюби кожну Дитину безумовною любов'ю хоча б за те, що вона прийшла у цей світ для зустрічі з тобою (Ольга Р., студентка магістратури).

Прекрасний творчий результат, який водночас є свідченням глибини осмислення студентами аксіологічних домінант виховного процесу, може дати й організація педагогічного театру, де слово, музика і пластичні ряди допоможуть майбутньому вчителю адекватно виразити «план» майбутньої виховної діяльності (наприклад, вистави «Візьми моє серце, учню», «Рапсодія педагогічної любові», «В гості до шкільного дитинства»).

Репрезентом глибини осмислення студентами проблем екології дитинства здатні стати продукти графічної проектно-творчої діяльності (малюнки, логотипи, плакати, слайд-шоу, відеосюжети, web-сайти, газети, альманахи і ін.). Зокрема, студенти створювали педагогічні логотипи як графічні емблеми або символи, що можуть бути використані для карбування освітньо-виховних ідей у соціумі. Такий логотип може стати важливим елементом іміджу майбутнього педагога, репрезентом його виховного потенціалу. Творче завдання (наприклад, створи логотип власної любові до дітей) студенти виконували як емоційно-емпатійні маркери, які вимагали елементарної графічної вправності.

Педагогічний плакат як художньо-творча форма вираження виховних позицій здатний ємко акумулювати емоційно-образну інформацію. Умовність сюжетної ситуації, лаконізм художньої форми, узагальненість думки, метафоричність, символічність, виняткова виразність обумовлюють особливу переконливість таких творчих робіт. Студенти вчилися створенню знакового простору, який, набуваючи рис цілісного зримого освітньо-виховного середовища, вимагав від студента певної розшифровки, тобто перекладу його з мови зображень на мову педагогічних максим (наприклад, педагогічні плакати на теми: «Не ображай дитинство», «Зігрій учня любов'ю» та ін.).

Знаменно, що в процесі графічної художньо-творчої діяльності студенти системно залучались до мультимедійної форми виразу результатів творчого осмислення педагогічних позицій. Інформаційно насичене навчальне середовище відкриває сьогодні перед студентами великий набір можливостей використання образного матеріалу в процесі проектування освітньо-виховного впливу на вихованців. З цією метою студенти творчо використовували прикладні програми Paint, PowerPoint, Photoshop та ін., робота в яких дозволила кожному студенту на основі розвитку дивергентного мислення обрати індивідуальну траєкторію осмислення і художнього втілення виховного кредо.

У висновку зазначимо, що моніторинг художньо-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів є ефективним шляхом вивчення умов і детермінант професійного розвитку і саморозвитку особистості студента. Художньо-творче освоєння майбутнім учителем аксіологічних домінант виховного процесу, тобто духовної суті своєї професії, має яскраво виражений гуманістичний характер, що зумовлено такими аспектами:

- цей спосіб осмислення змісту і форм педагогічної діяльності є щиро-емоційним, неутилітарним по суті і тим збагачує емоційні зв'язки вчителя зі світом шкільного дитинства;
- знакова система, створена студентом у процесі художньо-творчого осмислення професії карбує не стільки конкретні знання, скільки його світопереживання, образ майбутніх стосунків з учнем;
- художньо-творче осмислення педагогом власного ставлення до світу дитинства значно наближує його до вихованців, знімає ціннісний «бар'єр» між учителем і учнями, поглиблює розуміння унікальності всіх особистісних самовиявів дітей, налаштовує на толерантну оцінку складностей педагогічного спілкування.

Проблеми моніторингу проєктивно-виховної результативності художньо-творчого мислення майбутніх учителів потребують поглибленого вивчення як з боку педагогічної психології, так і з боку професійної педагогіки, що уможливить удосконалення методів і форм управління освітніми системами.

Література:

1. Гончарова Н.И. Мониторинг результативности педагогической деятельности // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 10 сентября. <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-03.htm>
2. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа) / М.С.Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
3. Островерх О.О. Педагогічний моніторинг як засіб гуманізації освітнього процесу у вищому навчальному закладі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.О. Островерх; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 19 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 712 с.
5. Нестерович Б.І. Організація музично-виховної роботи з дошкільниками в контексті аксіологічних домінант освітнього процесу / Б.І. Нестерович // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – 2012. – Вип. 5 (48). – С. 154-158.
6. Трухачев В.И. Аксиологические доминанты образования и воспитания молодежи в вузах / В.И. Трухачев : монография / под общ. ред. В.А. Авксентьева. – Ставрополь : АГРУС, 2005. – 148 с.